

Tomo VUKŠIĆ

DRŽAVA I RELIGIJSKE ZAJEDNICE U ZAKONU O SLOBODI VJERE I PRAVNOM POLOŽAJU CRKAVA I VJERSKIH ZAJEDNICA U BIH*

Sažetak

Početakom 2004. god. u BiH je usvojen "Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica" koji će se primjenjivati na cijelom području BiH. Dotada je na snazi bio zakon iz komunističkoga sustava, proglašen 1976. god., ideološki obojen te vrlo restriktivan prema religijskim zajednicama. Taj zakon je državu stavljao u položaj neprijateljske odvojenosti prema vjerskim zajednicama dok novi sve religijske zajednice prihvaća kao pravne osobe za civilno pravno područje, čime su one postale ustanove javnoga prava. Osim toga, Zakon državu u odnosu prema religijskim zajednicama postavlja u sustav koordinirane odvojenosti prema kojemu ni jedna zajednica niti ijedna vjera ne može postati državna ali su im svima zajamčena prava. U službi ostvarenja tih prava, osim proglašenja ovoga Zakona, predviđa se izrada i drugih zakona, odredaba i podzakonskih akata a nije isključena ni mogućnost sklapanja ugovora između države i pojedinih religijskih zajednica. Kao nadležna ustanova za odnose s religijskim zajednicama određeno je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice a za registraciju pravnih osoba Crkava i vjerskih zajednica ovlašteno je Ministarstvo pravde. Međutim, Zakon ima i propusta jer npr. ništa ne određuje glede gradnje sakralnih objekata, ne spominje zadovoljavanje duhovnih potreba vjernika u vojsci, policiji i bolnicama niti vjerske blagdanе dok "izjednačenost" državnih i crkvenih kulturnih, karitativnih, zdravstvenih i odgojno-obrazovnih ustanova nije ostvarena.

Povijest pamti različite pravne ili stvarne oblike odnosa države prema vjerskim slobodama ljudi i pravnom položaju Crkava i religijskih zajednica koje postoje i djeluju na njezinu području.¹ Ti odnosi se smještaju

* Predavanje održano na kolokviju *Religijske zajednice u BiH i sekularno društvo* 27. studenoga 2004. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. - Napomena urednika.

¹ Bibliografija na temu odnosa države i religijske zajednice vrlo je brojna a ovdje se upozorava samo na neka djela. Usp. *Churche and State. Église et État. International biblio-*

u rasponu od poistovjećivanja države i jedne religijske zajednice do njezanja i zabranjivanja jedne ili svih religijskih zajednica. Međutim, budući da nam narav i opseg ovoga članka ne dopuštaju ulaziti u iscrpnu studiju tih odnosa, u prvom dijelu zadržat ćemo se na shematiziranom prikazu onih sustava tih odnosa koje pamti samo 20. st. Zatim će ukratko biti predstavljeno današnje stanovište Katoličke crkve prema političkoj zajednici općenito a potom promatran odnos države prema religijskim zajednicama na konkretnom primjeru novoga Zakona u BiH. Potom će, nakon kritičkih primjedaba na novi Zakon, biti dotaknuto također pitanje odnosa BiH i opće Katoličke Crkve.

graphy. *Bibliographie internationale 1978-1980*, Cerdic, Strasbourg 1983.; Cesare MIRABELLI (a cura di), *Le intese tra Stato e Confessioni religiose*, Giuffrè, Milano 1978.; Pier Giovanni CARON, *Corso di storia dei rapporti fra Stato e Chiesa*, I.-II., Giuffrè, Milano 1981.-1985.; Lorenzo SPINELLI, *Il diritto pubblico ecclesiastico dopo il Concilio Vaticano II*, Giuffrè, Milano 1985.; Herbert KRÜGER, *Allgemeine Staatslehre*, Kohlhammer, Stuttgart 1964.; Antonio MOSTAZA, "Regimen de confesionalidad y de laicidad o separacion entre la Iglesia y el Estado: valorisacion y perspectivas de los mismos", u: *Miscelánea Comillas* 35/1977., str. 39-75; *Droits de l'Homme. Recueil d'instruments internationaux*, Nations Unies, New York 1978.; Francesco MARGIOTTA BROGLIO, *Stato e confessioni religiose*, I., *Fonti*, La Nuova Italia, Firenze 1976.; Sandro GHERRO (a cura di), *Studi sui rapporti tra la Chiesa e gli Stati*, Cedam, Padova 1989.; Pietro GISMONDI, *Lezioni di diritto ecclesiastico. Stato e confessioni religiose*, Giuffrè, Milano 1975.; Federic LENOIR - Ysé Tardan MASQUELIER (a cura di), *La religione: 1. Preistoria-Vicino oriente antico-Mondo classico-Ebraismo; 2. Cristianesimo-Islam; 3. India-Estremo Oriente-religioni indigene; 4. L'uomo e la sua rappresentazione del divino; 5. Etica ed escatologia-I comportamenti religiosi-religione e politica; 6. Linguaggi ed esperienze religiose-Le nuove religioni*, Utet, Torino 2001.; *Dossier mondo islamico: dibattito sull'applicazione della shari'a*, Fondazione Giovanni Agnelli, Torino 1995.; René COSTE, *Političke zajednice*, KS, Zagreb 1995.; Jacques MARITAIN, *Čovjek i država*, KS, Zagreb 1992.; Jean DABIN, *L'état et le politique*, Dalloy, Paris 1957.; Jean DABIN, *Doctrine générale de l'état. Eléments de philosophie politique*, Bruzlant/Sirey, Bruxelles - Paris 1939.; Richard W. GARNETT, "Assimilation, Toleration and the State's Interest in the Development of Religions Doctrine", u: *UCLA Law Review* 1/2004.; Radomir LUKIĆ, *Teorija države i prava*, I.-II., Savremena administracija, Beograd 1964.; Šefko KURTOVIĆ, *Opća povijest prava i države*, I.-II., Autorova naklada, Zagreb 1994.; Smiljko SMERDEL, *Ustavno pravo*, Informator, Zagreb 1998.; Vjekoslav MILIČIĆ, *Opća teorija prava i države*, I.-III., Autorova naklada, Zagreb 1999.; Nikola VISKOVIĆ, *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb 2001.; Robert ALEXY, *Theorie der Grundrechte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1994.; Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE, *Recht, Staat, Freiheit. Studien zu Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1991.; Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE, *Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie*, UTB, Stuttgart 2002.

I. Različiti odnosi države i religijskih zajednica

Govoreći vrlo pojednostavljeno i shematizirano, znanost, koja proučava odnose pojedinih država na raznim stranama svijeta prema religijskim zajednicama, tijekom posljednjega stoljeća poznaje tri osnovna modela uređenja tih odnosa. Neke države su to pitanje uredile prema konfesionalnom sustavu, druge primjenjuju sustav odvojenosti dok je u trećima na snazi sustav dogovora (konkordatski).²

I.1. Konfesionalni sustav

Konfesionalni sustav obilježen je činjenicom da u njemu država na služben način prihvaća jednu od postojećih religija kao državnu religiju zato što država upravo tu religiju na osobit način vrednuje ili zbog društvenih razloga, jer je ona npr. religija većinskoga dijela stanovništva, ili zbog doktrinarnih razloga, jer tu religiju smatra jedino pravom. Međutim, taj sustav nije jednoobličan već se može podijeliti u svoje tri podvrste.

a. *Monistički* konfesionalni sustav posvema isključuje razliku između političke i religijske zajednice i organizira sakralno i teokratsko društvo u kojemu samo jedna religijska norma postaje državni zakon.³ Takav sustav danas postoji u islamskim zemljama (Iran, Pakistan, Saudijska Arabija, Mauritanija itd.)⁴ a za vrijeme otomanske dominacije primijenjivan je i u BiH.

b. *Dualistički* konfesionalni sustav *s vjerskom tolerancijom* razlikuje državu i Crkvu kao dvije zajednice i uvažava njihove posebne nadležnosti. Pa ipak država, koja primjenjuje ovaj sustav, jednu od religija sa svoga područja proglašava državnom dok se prema drugima odnosi prema

² U ovom prikazu slijedim studije: Tarcisio BERTONE, "Il rapporto giuridico tra Chiesa e comunità politica", u: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, III., Pontificia Università Lateranense, Roma 1992., str. 638-650; Joseph LISTL, "Grundmodelle einer möglichen Zuordnung von Kirche und Staat", u: Joseph LISTL - Hubert MÜLLER - Heribert SCHMITZ, *Handbuch der katholischen Kirchenrechts*, Pustet, Regensburg 1983., str. 1037-1049.

³ Usp. James Norman Dalrymple ANDERSON, *Islamic Law in the Modern World*, New York University Press, New York 1959.; Fikret KARČIĆ, *Studije o šerijatskom pravu*, Bemust, Zenica 1997., str. 12; Joseph von HAMMER, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, I.-III., Ognjen Prica, Zagreb 1979.

⁴ Usp. Fikret KARČIĆ, "Šerijatsko pravo u ustavima savremenih muslimanskih zemalja", u: Fikret KARČIĆ - Enes KARIĆ, *Šerijatsko pravo u savremenim društvima*, Pravni centar, Sarajevo 1998., str. 9-38; Louay M. SAFI, "Islamsko pravo i društvo", u: Fikret KARČIĆ - Enes KARIĆ, *Šerijatsko pravo u savremenim društvima*, str. 55-69; Azizah Y. AL-HIBRI, "Islamski konstitucionalizam i pojam demokratije", u: Fikret KARČIĆ - Enes KARIĆ, *Šerijatsko pravo u savremenim društvima*, str. 71-100.

načelu tolerancije (ne slobode). Takve su nekada bile Italija koja je, prema Lateranskim ugovorima iz 1929. god., katoličku vjeru imala za državnu dok su sve druge vjere, prema posebnim zakonima, bile u kategoriji “dopuštenih kultova” kao i Španjolska koja je do 1967. god. nekatoličke vjere tolerirala.

c. *Dualistički* konfesionalni sustav s vjerskom slobodom jest onaj koji jednu vjeru smatra državnom ali svima drugim vjerama kao i pojedincima priznaje puno pravo vjerske slobode. Takve države su npr. Argentina, Kostarika, Bolivija, Dominikanska Republika, Haiti itd. koje katoličku vjeru priznaju kao državnu ali je svima drugim ustavom zajamčena sloboda ispovijedanja vjere. U istu grupu pripadaju države s protestantskom većinom stanovništva koje tu vjeru imaju za državnu dok drugima priznaju sve vjerske slobode. No, neke posebnosti država s protestantskom većinom, koje favoriziraju pripadnike državne vjere i zakidaju pripadnike drugih vjera, ipak treba spomenuti. Npr. još uvijek je u Velikoj Britaniji, gdje su državne Crkve anglikanska (Engleska crkva) i prezbiterijanska (Škotska crkva), na snazi zakon da kralj (ili kraljica) mora biti anglikanske vjere. U Švedskoj i Norveškoj su monarsi također istovremeno poglavari luteranskih državnih Crkava a u Švedskoj i ministar bogoštovlja mora biti pripadnik državne Crkve. U Danskoj kralj mora biti pripadnik Danske nacionalne crkve iako joj on nije izravni poglavar itd.

U svemu ovome Švicarska je posebna priča jer na području te države istovremeno postoji i primjenjuje se nekoliko sustava. Tako neke županije za državnu Crkvu imaju Reformiranu crkvu (npr. Zürich), druge to primjenjuju za katoličku vjeru (npr. Ticino), treće paritetno za dvije Crkve istovremeno dok četvrte primjenjuju pravilo odvojenosti Crkve i države.

1.2. Sustav odvojenosti

Temeljna oznaka ovoga sustava sastoji se u tome da ni jedna religijska zajednica nema status državne religije niti ijedna Crkva položaj državne Crkve već su religijska zajednica i država odvojene. U svojim ustavima mnoge države na području kršćanske zapadne civilizacije proklamirale su ovo pravilo odvojenosti Crkve i države i pravo na vjersku slobodu.

Kao u slučaju uređenja odnosa na konfesionalan način, i u sustavu odvojenosti vrlo su različiti odnosi države prema religijskim zajednicama. Čak radikalno različiti! Tako u stanju pravne odvojenosti države i religijske zajednice neka državna zakonodavstva ignoriraju religijske zajednice prema agnostičkom ključu, druge države imaju suradnički odnos prema vjerskim zajednicama dok treće zauzimaju jasan neprijateljski stav prema

konfesijama. Stoga, teorija odnosa države i Crkve i u ovom sustavu razlikuje tri podvrste.

a. Stanje *potpune odvojenosti* postoji onda kada država sve religijske zajednice priznaje kao udruženja privatnoga prava u okviru državnoga ustrojstva i priznaje im vjersku slobodu. Klasičan primjer države koja primjenjuje ovaj podsustav jesu SAD u kojima je religijskim zajednicama dopušteno slobodno činiti sve što mogu ali na razini privatnoga. Npr. mogu osnivati i voditi ustanove školskoga sustava svakoga stupnja i vrste ali država prema tim ustanovama religijskih zajednica nema nikakve obveze. Sličan sustav vlada na Filipinima dok je u Kanadi i Francuskoj odvojenost nešto manje stroga. U Meksiku je, međutim, odvojenost Crkve i države još od prevrata početkom 20. st. bila skoro na rubu sukoba dok danas tamo vlada pravilo tihe tolerancije.

b. *Koordinirana odvojenost* jest sustav u kojemu su religijske zajednice ustanove javnoga prava s mogućnošću da svaka od njih s državom sklapa međusobne dogovore. Takav sustav je na snazi u Saveznoj Republici Njemačkoj gdje postoji visok stupanj suradnje države i svih religijskih zajednica s kojima postoje dogovori. Vrlo slično stanje je u također u Austriji, Belgiji, Luksemburgu, Nizozemskoj, Irskoj te u novije vrijeme u Italiji i Španjolskoj.

c. *Neprijateljska odvojenost* jest način koji su primjenjivali ateizam i militantni agnosticizam u nastojanju da smanje utjecaj, odnosno da posvema eliminiraju religiju iz javnoga života. Primjenjivan je uglavnom u komunističkim zemljama Europe i Azije, u nekim afričkim zemljama, nekim zemljama Latinske Amerike (Kuba) a dugo vremena također i u Meksiku. Ustavi tih zemalja redovito su formalno jamčili slobodu savjesti i vjere ali je izvršna vlast sustavno onemogućavala ili činila posvema nemogućim djelovanje religijskih zajednica te istovremeno širila ateizam kako bi narod oslobodila od vjerskoga otuđenja.

I.3. Sustav dogovora

Sustav dogovora između države i religijske zajednice nije posve zaseban i samostalan, tako da bi bio posvema nepovezan s prethodna dva, jer je i u konfesionalnom sustavu i u sustavu odvojenosti također moguće da dvije strane, tj. država i religijska zajednica, postižu uzajamne dogovore i potpisuju ugovore, odnosno da sklapaju čak i konkordate. Ovakvi dogovori između države i pojedinih religijskih zajednica postizani su tijekom posljednjih stoljeća vrlo često u mnogim zemljama svijeta. Posebice su mnoge države takve ugovore sklapale sa Svetom Stolicom kao

jedinim legitimnim predstavnikom Katoličke Crkve a jedan od posljednjih jest onaj s Republikom Slovenijom koji je potpisan u Ljubljani 14. prosinca 2001. a ratificiran 28. svibnja 2004. u Vatikanu. Međutim, države s kršćanskom većinom, osim osnovnoga zakona o slobodi vjere i pravnom položaju vjerskih zajednica, sklapale su i sklapaju ugovore i s drugim religijskim zajednicama u čemu kao vrlo uspješan primjer može poslužiti Republika Hrvatska koja je, uz temeljni zakon koji uređuje odnose države i vjerskih zajednica općenito,⁵ ugovore potpisala sa šesnaest Crkava i vjerskih zajednica na svome području.⁶

Poznato je da se već dosta dugo govori o mogućem potpisivanju temeljnoga ugovora između Svete Stolice i BiH kojega se s mnogo strana nepotrebno osporava. A ako dođe do njegova potpisivanja, neće to biti

⁵ Usp. "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica", u: *Narodne novine* br. 83/2002. (16. srpnja 2002.). Zakon je donio Hrvatski sabor 4. srpnja 2002. a Predsjednik Republike proglasio 8. srpnja iste godine.

⁶ Poznato je da Vlada Republike Hrvatske sklopila ugovore sa Svetom Stolicom kao jedinim legitimnim predstavnikom Katoličke Crkve. Usp. *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske* (povijest nastanka i komentar Nikola ETEROVIĆ; predgovor Josip BOZANIĆ), Glas Koncila, Zagreb 2001.; Nikola ETEROVIĆ, *Diplomacija i teologija. Rasprave, članci i osvrti*, CUS, Split 2002., str. 151-219). No, najčešće se zaboravlja da je Vlada Republike Hrvatske potpisala zasebne ugovore također s ostalim pojedinim Crkvama i vjerskim zajednicama koje postoje i djeluju na njezinu području. Tako je 12. prosinca 2002. sklopljen "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Islamske zajednice u Hrvatskoj" a 20. prosinca 2002. "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj". Dana 18. lipnja 2003. sklopljen je "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evangeličke crkve u Republici Hrvatskoj" te istoga dana "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evandeoske (Pentekostalne) crkve u Republici Hrvatskoj", "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Kršćanske adventističke crkve" i "Ugovor Vlade Republike Hrvatske i Reformirane kršćanske crkve". Dana 4. srpnja 2003. sklopljen je zajednički "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evandeoske (Pentekostalne) crkve, Kršćanske adventističke crkve i Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj" tako da ga je svaka od ovih crkvenih zajednica sklopila za sebe samostalno i neovisno. U tom ugovoru su kao supotpisnice Evandeoskoj crkvi pristupile Crkva Božja i Savez Kristovih pentekostalnih crkava. Kršćanskoj adventističkoj crkvi se kao supotpisnik pridružio Reformni pokret adventista sedmoga dana a Baptističkoj crkvi su se pridružile Kristove crkve. A to znači da je Republika Hrvatska potpisala ugovore s devet vjerskih zajednica protestantskog usmjerenja (usp. www.open.hr/com/advent/). I na kraju, 10. listopada 2003. (mala promjena 29. listopada 2003.) potpisan je, sa svakom ugovornom stranom kao samostalnom, "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Bugarske pravoslavne crkve u Hrvatskoj, Hrvatske starokatoličke crkve i Makedonske pravoslavne crkve" te istoga dana "Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Židovske zajednice u Republici Hrvatskoj". Kad se sve ovo zbroji, lako je zaključiti da je Republika Hrvatska sklopila ugovore sa šesnaest Crkava i vjerskih zajednica.

nikakva novost ni za ove krajeve zato što je prve takve ugovore za područje BiH još austro-ugarska državna vlast krajem 19. st. potpisala za tri najbrojnije Crkve i vjerske zajednice. S ekumenskim patrijarhom iz Carigrada potpisana je 28. ožujka 1880. *Deklaracija* kojom je uređeno pitanje Pravoslavne Crkve u BiH.⁷ Sa Svetom Stolicom potpisana je 8. lipnja 1881. *Convenzione tra la Santa Sede ed il Governo Austro-Ungarico per la Bosnia ed Erzegovina* kojom su načelno definirani odnosi s Katoličkom Crkvom.⁸ A na zamolbu uglednih sarajevskih muslimana iz 1881. godine, potpisana je 17. listopada 1882. uredba o imenovanju prvoga reisu-l-uleme i uređenju odnosa s Islamskom vjerskom zajednicom⁹ koja nije službeno objavljena.¹⁰

2. Današnji stav Katoličke Crkve prema političkoj zajednici

Katolička Crkva zahtijeva da posvuda bude poštovana sloboda vjere, kako na pojedinačnoj tako na kolektivnoj razini, za svakoga pojedinca i zajednicu. Ne podudara se ni s jednim političkim sustavom a ugovorima, koje sklapa s državnim vlastima, nastoji postići jamstvo vjerske slobode za sebe, svoje članove i grupe a nikako isključiti ili ograničiti jednaka prava drugih religijskih zajednica. Dapače, zahtijeva da budu dokinuti dijelovi nekadašnjih ugovora ako su u međuvremenu došli u sukob sa socijalnim naukom Crkve te da u pripravi i sklapanju takvih ugovora, prema na-

⁷ Usp. *Sammlung der für Bosnien und die Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, I., Wien 1880., str. 322-325.

⁸ Usp. *Conventiones de rebus ecclesiasticis inter S. Sedem et civilem potestatem initiae sub pontificatu SSMI D. N. Leonis P. P. XIII usque ad diem 7. nov. 1893. (Appendix ad acta hactenus publicata eiusdem Summi Pontificis)*, Roma 1893., str. 23-25; Angelo MERCATI, *Raccolta dei concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, Roma 1919., str. 1014-1015.

⁹ Usp. Usp. Arhiv BiH, ZMF - BH, br. 1939/1882. Citirano prema Omer Nakičević (pr.), *Istorijski razvitak institucije Rijasetu*, Rijaset Islamske zajednice, Sarajevo 1996., str. 16 i 88-89 (Na str. 88-89 nalazi se tekst carske uredbе kojom se ustrojava organizacija Islamske vjerske zajednice.); *Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine*, Zajedničko ministarstvo financija, Zagreb 1906., str. 111; Tomislav KRALJACIĆ, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo 1987., str. 356.

¹⁰ Usp. *Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Herzegovina / Šbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo 1882.; Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ, *Izabrana djela. Prilozi za političku istoriju Bosne i Hercegovine u XVIII i XIX stoljeću*, IV., Veselin Masleša, Sarajevo 1991., str. 212; Fikret KARČIĆ, *Studije o šerijatskom pravu*, str. 169-182.

čelu subsidijarnosti, na prikladan način budu uključeni biskupi iz države s kojom se sklapa ugovor.

Gornja načela Katolička je Crkva izrekla više puta u dokumentima svoga učiteljstva. No, neka ovdje bude spomenut samo onaj najvažniji: Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* Drugoga vatikanskog sabora od 7. prosinca 1965. U poglavlju "Politička zajednica i Crkva" *Gaudium et spes* kaže:

"Veoma je važno, osobito u pluralističkom društvu, da se ima ispravan pojam o odnosima između političke zajednice i Crkve te da se jasno razlikuje ono što vjernici - bilo pojedinačno bilo udruženi - rade u svoje ime kao građani vođeni svojom kršćanskom savješću od onoga što oni rade u ime Crkve skupa sa svojim duhovnim pastirima.

Crkva koja se, zbog svoje službe i nadležnosti, nikako ne podudara s političkom zajednicom niti se veže uz bilo koji politički sistem, znak je ujedno i čuvar transcendentalnosti ljudske osobe.

Politička zajednica i Crkva su, svaka na svom području, neovisne jedna o drugoj i autonomne. Obadvije su, iako s različita naslova, u službi osobnog i društvenog poziva istih ljudi. Tu će službu to uspješnije vršiti na dobro svih što obadvije budu više išle za zdravom međusobnom suradnjom, vodeći dakako računa o prilikama mjesta i vremena. (...)

Doduše, ovozemne stvari i one koje u ljudskom položaju nadilaze ovaj svijet, usko su međusobno povezane. I sama se Crkva služi vremenitim stvarima ukoliko to zahtijeva njezina misija. Ali ona ne stavlja svoju nadu u povlastice što joj ih pruža građanska vlast. Štoviše, ona će se odreći korištenja nekih zakonito stečenih prava kad se ustanovi da bi se njihovim korištenjem mogla dovesti u sumnju iskrenost njezina svjedočanstva ili ako nove prilike traže drugo uređenje. Ali je pravo da čovjek i svagdje s istinskom slobodom propovijeda vjeru, naučava svoju socijalnu nauku, da nesmetano vrši svoju službu među ljudima te da izriče moralni sud, pa i o stvarima koje se odnose na politički poredak, kada se traže temeljna prava ljudske osobe ili spas duša upotrebljavajući sva i samo takva sredstva koja su u skladu s evanđeljem i s dobrom svijju, već prema različitosti vremena i situacija."¹¹

3. Država i religijske zajednice u Bosni i Hercegovini

U BiH postoji i djeluje više Crkava i vjerskih zajednica koje novi "Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica"

¹¹ DRUGI VATIKANSKI SABOR, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, br. 76.

razvrstava u tri grupe. Neke od njih naziva povijesno utemeljenim: to su Katolička Crkva, Srpska pravoslavna Crkva, Islamska vjerska zajednica i Židovska vjerska zajednica. U drugu kategoriju pripadaju one Crkve i vjerske zajednice kojima je priznato svojstvo pravne osobe prije stupanja na snagu ovoga zakona a u treću nove Crkve i vjerske zajednice će možda tek nastati.

3.1. Religijske zajednice o svome odnosu prema državi

Svaka od četiri povijesno utemeljene Crkve i vjerske zajednice u BiH u svome unutrašnjem vjerskom ili kanonskom sustavu ima, manje ili više jasno, definirano pitanje vlastitoga odnosa prema državi kao takvoj. Međutim, iako spomenuta problematika unutrašnjih odredaba Crkava i vjerskih zajednica, kojima one same uređuju svoj odnos prema državi, nije tema ovoga teksta, ipak valja napomenuti da se ova tematika može posebice dobro proučavati na primjerima pravne misli triju vjerskih grupa koje u BiH imaju najveću društvenu težinu. Ustvari, ovdje na početku prikaza Zakona potrebno je naglasiti da je, nasuprot tomu, naša tema državni zakon kojim država, na konkretnom primjeru BiH, tretira pravo na slobodu vjere pojedinca, uređuju svoje odnose prema različitim Crkvama i vjerskim zajednicama koje postoje i djeluju na njezinu području i regulira njihov pravni položaj.

Zbog upravo rečenoga ovdje nije ni potrebno tumačiti kako pitanje odnosa prema državi uređuje islamsko šerijatsko pravo koje u sebi objedinjuje do poistovjećivanja propise religijskoga, moralnoga i društveno-pravnoga karaktera,¹² niti nam je zadaća tumačiti crkveno pravo u pravoslavlju koje u odnosima Crkve i države zastupa koordiniranu diarhiju¹³ a ni cijeli sustav klasičnoga katoličkog *ius publicum ecclesiasticum externum*, kojim je razrađena problematika o odvojenosti Crkve i države, a prema kojemu je *libertas Ecclesiae* temeljni uvjet za suradnju slobodne Crkve sa slobodnom državom u promicanju prava ljudske osobe koja je točka susreta Crkve i države.¹⁴

¹² Usp. James Norman Dalrymple ANDERSON, *Islamic Law in the Modern World*; Fikret KARČIĆ, *Studije o šerijatskom pravu*.

¹³ Usp. Branko CISARŽ, *Crkveno pravo. Opšti deo i organizacija Crkve*, I., Sveti arhierejski sinod SPC, Beograd 1970., str. 179-200.

¹⁴ Usp. Lorenzo SPINELLI (in coll. Giuseppe DALLA TORRE), *Il diritto pubblico ecclesiastico dopo il Concilio vaticano II. Lezioni di diritto canonico*, Giuffrè, Milano 1985.

3.2. Crkve i vjerske zajednice prema novom Zakonu

Kao što je poznato iz vijesti koje su objavila razna sredstva priopćavanja, Parlamentarna skupština BiH je, na 28. sjednici Zastupničkoga doma održanoj 22. siječnja i na 17. sjednici Doma naroda održanoj 28. siječnja 2004., usvojila "Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini". No budući da svaki zakon, da bi uopće mogao stupiti na snagu, mora biti službeno objavljen na način koji je propisan, tako je i ovaj zakon morao proći isti postupak. Objavljen je u *Službenom glasniku Bosne i Hercegovine*¹⁵ tek 9. ožujka ali je, kako određuje njegov čl. 21, stupio na snagu osmoga dana od objave u *Službenom glasniku*. To znači da je na snazi od 16. ožujka ako se ne računa datum objavljivanja, odnosno od 17. ožujka ako se datum njegova objavljivanja uračuna kao jedan od osam dana, potrebnih da prođu nakon objavljivanja. Stupanjem na snagu ovoga Zakona prestao je važiti "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica u Socijalističkoj Republici BiH" iz 1976. god.¹⁶

Novi Zakon će biti primjenjivan na cijelom teritoriju BiH a svi ostali zakoni i propisi u ovom području moraju biti usklađeni s njegovim odredbama. Sastoji se od 21 članka koji su razdijeljeni u 6 poglavlja koji nose naslove: Temeljne odredbe, Sloboda ispovijedanja vjere i uvjerenja, Pravni status Crkava i vjerskih zajednica, Odnos države i Crkve i vjerske zajednice, Osnivanje novih Crkava i vjerskih zajednica te Prijelazne i završne odredbe. Međutim, prije posljednjega poglavlja iznad čl. 19 stoji naslov "Savezi Crkava i vjerskih zajednica u BiH" koji je jedini naslov što nije obilježen nikakvim rednim brojem. Ta metodološka nedosljednost je ili posljedica neke logike zakonodavca, koja je ovdje primijenjena na nejasan način, ili je vjerojatnije previd sastavljača konačnoga oblika Zakona, odnosno možda čak slagara ili korektora u tiskari.

3.2.1. Promjena nazivlja

Zakon iz 1976. god. zvao se "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica" dok novi nosi naslov "Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica". Promjena u nazivu zakona, kojim država regulira svoj odnos prema religijskim zajednicama, nikako nije slučajna. Ona je, prije svega, posljedica činjenice da postoje religijske zajednice koje u svome službenom nazivu nose pojam "zajednica" (Islamska zajednica, Ži-

¹⁵ Usp. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 5/2004. (9. ožujka 2004.).

¹⁶ Usp. *Službeni list SR BiH*, br. 36/1976.

dovska zajednica) što Zakon poštuje. No, uz njih postoje religijske zajednice koje se ne prepoznaju pod spomenutim pojmom već same sebe službeno nazivaju "Crkva" (Katolička Crkva, Srpska pravoslavna Crkva) što je također prihvaćeno u nazivu Zakona. Tako je, nakon što je zakonodavac prihvatio dugotrajna uvjerenja o tome da svaka religijska zajednica ima svoj "krsni list" s podacima koje nitko nema pravo mijenjati, ispravljena jedna od nepravdi koja se nalazila već u samom nazivu zakona iz prethodnoga pravnoga sustava. Kao što je lako zapaziti, prijašnji zakon je sve religijske zajednice nazivao "vjerska zajednica" čime je tadašnji zakonodavac uzurpirao pravo da se posvema neprihvatljivo i neprikladno miješa u unutrašnji život religijskih zajednica do te mjere da ih posvema proizvoljno i protiv njihove volje nominalno smješta tamo gdje ne pripadaju, odnosno da nekima od njih čak ne prizna ni njihovo ime dajući im naziv koji im nikako ne pripada niti su ga mogle prihvatiti.

Druga važna novost u nazivu Zakona sastoji se u tome što se najprije spominje "sloboda vjere" koja uključuje slobodu uvjerenja i slobodu ispovijedanja vlastita uvjerenja, kako pojedinca tako zajednice. Za razliku od toga, naziv dosadašnjega zakona nije uopće ni spominjao "slobodu vjere" već se definirao samo kao zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Nasuprot tome, novi Zakon se u svome nazivu tek na drugom mjestu zanima za pravni položaj zajednice kojoj pripada nositelj prava na slobodu vjere. Time je poštovana hijerarhija vrednota u skladu s modernim razumijevanjem temeljnih ljudskih prava.

3.2.2. Pravo i sloboda ispovijedanja vjere

Zakon definira Crkve i vjerske zajednice kao "zajednice, ustanove i organizacije vjernika, utemeljene sukladno vlastitim propisima, naučavanjima, vjerama, tradicijama i praksi, kojima je priznata pravna sposobnost i koje su upisane u registar Crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini" (čl. 2 t. 3). Svaka osoba, Crkva i vjerska zajednica, pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, ima pravo ispovijedati svoju vjeru. Među ostalim, u to pravo uključena su prava: svakodnevno u javnosti iznositi i zastupati načela svoje vjere ili uvjerenja i prema njima se ravhati; vršiti vjerske obrede u svojim ili zakupljenim ili iznajmljenim prostorima; slobodno i javno organizirati vjerske svečanosti, priredbe i druga vjerska i druga vjersko-kulturna okupljanja na javnim mjestima u skladu sa zakonom o javnom okupljanju građana; ustanovljavati, održavati i upravljati vjerskim ustanovama, uključujući ustanove utemeljene radi ispunjenja humanitarnih i obrazovnih ciljeva; praviti, tražiti, posjedovati, uvoziti, izvo-

ziti i koristiti predmete i materijale koji se odnose na obrede ili običaje njihove vjere ili uvjerenja; ustanovljavati, posjedovati i dokidati sve vrste sredstava javnoga priopćavanja; pisati, izdavati i širiti odgovarajuće javne proglase u pisanom ili slikovnom obliku u novinama, časopisima, elektronskim medijima i ostalim sredstvima elektroničke komunikacije; slobodno javno organizirati posjete vjernika i hodočašća vjerskim svečanostima, svetim mjestima, procesijama u zemlji i inozemstvu.

3.2.3. Pravna osobnost

Crkve i vjerske zajednice na državnom pravnom području imaju status pravne osobe, no to svojstvo pravne osobe ne stječu sve religijske zajednice na jednak način jer ih ovaj zakon razvrstava u tri kategorije: povijesno utemeljene, priznate prije ovoga Zakona i nove. Tako se ovim Zakonom potvrđuje kontinuitet pravne osobnosti "povijesno utemeljenim" Crkvama i vjerskim zajednicama u BiH: Katoličkoj Crkvi, Srpskoj pravoslavnoj Crkvi, Islamskoj vjerskoj zajednici i Židovskoj zajednici.

Kontinuitet pravne osobnosti Zakon jednako priznaje također svim ostalim Crkvama i vjerskim zajednicama kojima je "priznata" pravna osobnost prije stupanja na snagu ovoga Zakona.

Religijske zajednice koje nisu iz kategorije "povijesno utemeljenih" niti im je "priznata" pravna osobnost prije stupanja na snagu ovoga Zakona jesu "nove" koje će tek biti osnovane te će činom osnutka i naknadne registracije na način kako ga predviđa Zakon biti priznate kao pravne osobe.

Sve Crkve i vjerske zajednice imat će službene nazive koji su određeni njihovim vlastitim (kanonskim, ustavnim, statutarnim) propisima i kao takvi koristit će se u javnoj uporabi. Sve Crkve i vjerske zajednice mogu osnivati, mijenjati i ukidati svoje unutrašnje organe koji imaju svojstvo pravne osobe a samo Crkve i vjerske zajednice svojim aktima uređuju koji njihovi unutrašnji organi imaju svojstvo pravne osobe koji će se onda takvima smatrati također na društvenom pravnom području. Prema tome, stvar je svake religijske zajednice da svojim unutrašnjim zakonima, statutima i odlukama neku svoju ustanovu proglasi pravnom osobom što ovaj Zakon bez pogovora prihvaća kao važeće i za civilno pravno područje. Time, zapravo, civilni zakonodavac posvema prihvaća kao svoje sve zakone Crkava i vjerskih zajednica u onom dijelu u kojemu reguliraju pitanje svojih unutrašnjih pravnih osoba.

3.2.4. Djelatnost Crkava i vjerskih zajednica

Crkve i vjerske zajednice mogu osnivati poduzeća, ustanove i udruženja; stjecati, raspolagati i upravljati imovinom, kao i poduzimati druge djelatnosti na temelju odluka svojih organa i svoga članstva. Mogu proizvoditi, nabavljati, uvoziti, izvoziti i širiti vjersku literaturu, tiskane i audio-vizualne materijale ili predmete i druga sredstva elektronskoga priopćavanja koja su u uporabi kod prakticiranja vjere. Mogu uspostavljati i održavati međunarodne odnose i kontakte i vršiti i sve ono što im pozitivnim zakonima nije zabranjeno.

Prema Zakonu (čl. 10 t. 3) Crkve i vjerske zajednice imaju pravo "osnivati kulturne, karitativne, zdravstvene i odgojno-obrazovne ustanove različitog smjera, vrste i stupnja, u pravima *izjednačene* s ustanovama čiji su osnivači država ili..." S druge strane, u čl. 14. t. 4. istoga Zakona se kaže da "država *može* na temelju jednakosti prema svima, davati materijalnu potporu Crkvama i vjerskim zajednicama za očuvanje kulturne i povijesne baštine, zdravstvene djelatnosti, obrazovne, karitativne i socijalne usluge koje pružaju Crkve..."

U ovom času svakako treba upozoriti na veliku nedosljednost dvaju spomenutih članaka Zakona. To zato što formulacija "*može*... davati materijalnu potporu", iz koje ne proizlazi nikakva zakonska obveza već samo obična mogućnost, posvema kompromitira zakonsku obvezu države na stvarnu *izjednačenost* spomenutih crkvenih ustanova s jednakim državnim ustanovama, kojima država treba (mora) davati materijalnu potporu. Stoga bi zakonodavac morao nekim pojašnjenjem Zakona formalizirati zakonsku *izjednačenost* na taj način da navedene crkvene ustanove, ako su ustanovljene i djeluju u skladu sa Zakonom, zaista *izjednači* i u materijalnim primanjima sa strane države. U protivnom, koje je značenje "*izjednačenosti*" o kojoj govori Zakon? Naime, što uopće znači *izjednačenost* npr. katoličkih škola s državnima bez jednake novčane potpore prema tim ustanovama i zaposlenom osoblju ako obavljaju jednako koristan društveni posao? Osim toga, vjernici kao državljani BiH plaćaju poreze kao i drugi pa, izabравši gdje će se njihovo dijete školovati, imaju pravo da materijalna potpora stigne upravo tamo gdje se njihovo dijete školuje. Odnosno, da njihovo dijete i njegov učitelj budu jednako društveno vrednovani i nagrađivani kao svi drugi učenici i njihovi učitelji.

To isto vrijedi i za kulturne, karitativne i zdravstvene ustanove koje su Crkve i vjerske zajednice osnovale ili će osnovati a koje obavljaju jednako koristan društveni posao kao i slične ustanove koje je osnovala država. Naravno, u pretpostavci da su osnovane i da djeluju u skladu s važećim

zakonima koji reguliraju odnosna područja kojim se spomenute ustanove bave.

3.2.5. Unutrašnja uprava Crkava i vjerskih zajednica

Crkve i vjerske zajednice, kaže Zakon, upravljaju sobom na svom unutrašnjem planu u skladu s vlastitim zakonima i naučavanjem što neće imati nikakvih građansko-pravnih učinaka i što se neće prinudno provoditi od javne vlasti niti može biti primijenjivano na nečlanovima. One svoje unutrašnje ustrojstvo samostalno uređuju u skladu sa svojim internim propisima, zakonima i naučavanjem i samostalne su pri izboru, imenovanju i smjeni svoga osoblja u skladu sa svojim vlastitim zahtjevima, propisima i potrebama te imaju pravo tražiti i primati dobrovoljne priloge u novcu i druge priloge (čl. 11 t. 1-4). Mogu stjecati imovinu u skladu sa zakonom te posjedovati vlastitu imovinu i imovinska prava kojima slobodno raspoložu i upravljaju. Također, imaju pravo na restituciju oduzete imovine bez diskriminacije i u skladu sa zakonom (čl. 12 t. 1-3).

3.2.6. Porezi, doprinosi i osiguranje

Crkve i vjerske zajednice, njihove ustanove i poduzeća, u skladu sa zakonom, obvezni su plaćati porez i doprinos na zarade zaposlenih radnika (penzijsko, zdravstveno i invalidsko osiguranje), kao i izvršavati sve druge zakonom propisane obveze. To znači da nije dopušten "rad na crno" što, uostalom, zabranjuje i crkveni zakon a katolički moral, po načelu pravde, zahtijeva da svakomu budu osigurana njegova prava.

Religijske zajednice mogu prikupljati članarinu i dobivati prihode iz zemlje i inozemstva a donacije i prihodi Crkava i vjerskih zajednica tretirat će se u skladu sa zakonima i propisima koji se odnose na neprofitabilne, obrazovne i karitativne organizacije (čl. 13. t. 3). A budući da Zakon o toj stvari ne kaže ništa više, svakako će trebati proučiti zakone koji reguliraju pitanje poreza i doprinosa neprofitabilnih, obrazovnih i karitativnih organizacija u čemu Crkva već ima neko iskustvo kroz djelovanje *Caritasa* i škola.

Velika novost sastoji se također u odredbi Zakona da se država na poticaj bilo koje od sljedećih ustanova: Predsjedništva BiH, Vijeća ministara, vlade entiteta te Crkve i vjerske zajednice (čl. 13 t. 4 i čl 15 t. 1) obvezuje regulirati mirovinsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje vjerskih službenika posebnim propisom koji će tek trebati donijeti.

3.2.7. Odnosi Crkve i države

Crkve i vjerske zajednice (čl. 14 t. 1-7) odvojene su od države. A to znači da država ne može priznati status državne vjere ni jednoj vjeri niti status državne Crkve ili vjerske zajednice ni jednoj Crkvi ili vjerskoj zajednici, niti se ima pravo miješati u unutrašnji ustroj i poslove Crkava i vjerskih zajednica. Nijedna Crkva ili vjerska zajednica, niti njezini službenici, ne mogu dobivati posebne privilegije od države u odnosu na druge Crkve ili vjerske zajednice i njihove službenike, niti može formalno sudjelovati u radu političkih ustanova.

Država *može* (čl. 14 t. 4), to je ta već komentirana odredba kad je bilo govora o "izjednačenosti" crkvenih i državnih ustanova(!), na osnovu jednakosti prema svima, davati materijalnu podršku Crkvama i vjerskim zajednicama za zdravstvene djelatnosti, obrazovne, karitativne i socijalne usluge koje pružaju Crkve i vjerske zajednice, jedino pod uvjetom da Crkve i vjerske zajednice spomenute usluge obavljaju bez ikakve diskriminacije, a posebno ne diskriminacije na osnovu vjere ili uvjerenja.

Crkve i vjerske zajednice na području obiteljskoga, roditeljskoga prava i prava djeteta mogu obavljati javnu funkciju pomoći, odgoja i obrazovanja u skladu s odgovarajućim zakonima koji ureduju ta prava i materiju.

Javnoj je vlasti zabranjeno bilo kakvo uplitanje prilikom izbora, imenovanja ili smjenjivanja vjerskih velikodostojnika, uspostavljanja strukture Crkava i vjerskih zajednica ili organizacija koje vrše službu Božju i druge obrede.

Javno očitovanje vjere ili uvjerenja može biti ograničeno jedino na osnovu zakona i u skladu s međunarodnim standardima kada nadležni organ dokaže da je to neophodno u interesu javne sigurnosti, zaštite zdravlja, javnoga morala, ili u svrhu zaštite prava i sloboda drugih osoba u skladu s međunarodnopravnim standardima. Crkve i vjerske zajednice imaju pravo priziva na ovu odluku a prizivno tijelo, prije donošenja odluke o prizivu, mora zatražiti od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice mišljenje u vezi sa slučajem zabrane javnoga očitovanja vjere ili uvjerenja.

3.2.8. Nadležno ministarstvo

Za provedbu ovoga Zakona i drugih propisa, kojima se ureduju odnosi između države i Crkava i vjerskih zajednica, kao i druga pitanja vezana za vjerske ustanove, nadležno je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (čl. 15 t. 2). To ministarstvo, u roku od šest mjeseci od časa kad Zakon stupi na snagu, ima zakonsku obvezu donijeti uputu radi pro-

vedbe ovoga zakona (čl. 20 t. 1). Međutim, iako je polovicom listopada 2004. isteklo šest mjeseci od kada je Zakon na snazi, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice još uvijek nije izradilo uputu.

S druge strane, prema odredbi čl. 16 t. 1-2 Ministarstvo pravde BiH treba donijeti propise o uspostavi i vođenju jedinstvenoga registra za upis svih Crkava i vjerskih zajednica. Ovome ministarstvu Zakon nije odredio rok za izradu podzakonskog akta o registraciji, no ministar pravde je 30. kolovoza 2004. potpisao "Pravilnik o uspostavi i vođenju jedinstvenog registra za upis Crkava i vjerskih zajednica, njihovih saveza i organizacijskih oblika u Bosni i Hercegovini" koji je na snazi od istoga dana.¹⁷ Zadaća je istoga ministarstva također voditi taj registar a u prijavi za upis u registar sve pravne osobe daju sljedeće podatke: o nazivu pravne osobe, o sjedištu pravne osobe, o službi osobe ovlaštene za zastupanje pravne osobe te o pečatu i štambilju koje u svome djelovanju koristi pravna osoba (čl. 16 t. 3). To konkretno znači da je npr. svim pravnim osobama Katoličke Crkve, koje su to po kanonskom zakonu za crkveno-pravno područje, stupanjem ovoga Zakona na snagu priznata pravna osobnost također za područje civilnoga zakona, no svim tim pravnim osobama, da bi mogle zakonito ostvarivati svoja prava, ostaje zadaća da se registriraju.

Pravne osobe po samom kanonskom pravu Katoličke Crkve su sljedeće: sjemenište (k. 238), partikularna Crkva, tj. nad/biskupija (k. 373), crkvena pokrajina, tj. metropolija (k. 432), crkvena regija (tj. više metropolija organiziranih zajedno) ako je osnovana kao pravna osoba (k. 433), biskupska konferencija (k. 449), župa (k. 515), redovnička ustanova, pokrajina i kuća (k. 634), konferencije viših redovnički poglavara ako ih je odobrila Apostolska Stolica (k. 709) te družbe apostolskoga života, njihovi dijelovi i kuće (k. 741). Njima treba pribrojiti također svaku skupnost bilo osoba bilo stvari koju je mjerodavna crkvena vlast aktom osnutka ili posebnim dekretom proglasila pravnom osobom (k. 114). A osoba ovlaštena za zastupanje crkvene pravne osobe jest fizička osoba koja joj kanonski zakonito stoji na čelu (dijecezanski biskup, župnik, rektor, provincijal/ka, gvardijan, upravitelj itd.).

3.2.9. Osnivanje nove Crkve

Novu Crkvu ili vjersku zajednicu može osnovati 300 punoljetnih državljana BiH (čl. 18), bez obzira na njihovo entitetsko državljanstvo. No, pod istim ili sličnim imenom postojeće Crkve ili vjerske zajednice ne mo-

¹⁷ Usp. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 46/2004. (21. listopada 2004.).

že se osnovati nova Crkva ili vjerska zajednica niti itko može bez suglasnosti nadležne vlasti Crkve ili vjerske zajednice koristiti njezine simbole, znamenja i atribute.

Pismena prijava o osnivanju Crkve ili vjerske zajednice podnosi se Ministarstvu pravde a treba sadržavati: statut Crkve ili vjerske zajednice s prikazom sadržaja i načina ispovijedanja vjere, obavljanja vjerskih obreda, područja i načina djelovanja; dokument o njezinu službenom vjerskom naučavanju; potpise 300 građana - sljedbenika (ime i prezime, dan i mjesto rođenja, sadašnja adresa, jedinstveni matični broj i svojeručni potpis); odluku o osnivanju, usvojenu od najmanje 30 osnivača Crkve ili vjerske zajednice, ime i prezime predstojnika Crkve ili vjerske zajednice, njegova zamjenika ili drugoga predstavnika ovlaštenih da zastupaju Crkvu ili vjersku zajednicu pred državnim organima.

Poslije toga, u roku od 30 dana nakon podnesene prijave o osnivanju Crkve ili vjerske zajednice, kao u slučaju "povijesno utemeljenih" i otprije "priznatih" Crkava i vjerskih zajednica, Ministarstvo pravde donosi rješenje o upisu u imenik Crkava i vjerskih zajednica.

Sve te Crkve i vjerske zajednice mogu osnivati međusobne saveze koji upisom u registar kod nadležnoga ministarstva postižu pravnu osobnost.

3.2.10. Zabrana diskriminacije, mržnje i nezakonitih udruga

Zabranjena je svaka diskriminacija koja je zasnovana na vjeri ili uvjerenju kao i sljedeća djela: napadi i uvrede vjerskih službenika; napadi i oštećenja vjerskih objekata ili druge imovine Crkava i vjerskih zajednica; aktivnosti ili djela usmjerena na raspirivanje vjerske mržnje protiv bilo koje Crkve i vjerske zajednice ili njezinih članova te uopće izazivanje, podržavanje ili pozivanje vjerske netrpeljivosti i mržnje; omalovažavanje ili izrugivanje bilo koje vjere; javna uporaba službenih simbola, znamenja, atributa i naziva Crkve ili vjerske zajednice bez suglasnosti nadležne vlasti Crkve ili vjerske zajednice. Zabranjeno je osnivanje udruga vjerskih službenika ili vjernika bez odobrenja nadležne vlasti Crkve ili vjerske zajednice. Udruge, osnovane prije donošenja ovoga Zakona bez odobrenja nadležne vlasti Crkve ili vjerske zajednice, ne mogu dalje postojati bez mjeroдавna odobrenja što konkretno znači da moraju biti ili ukinute ili preregistrirane u skladu s ovim Zakonom. Naravno, nikoga se ne smije prisiljavati ili ometati da ispovijeda svoju vjeru ili uvjerenje, ili da na bilo koji način sudjeluje u vjerskim obredima ili svečanostima bilo kojega obreda ili vjerske aktivnosti svoje Crkve ili vjerske zajednice niti se ikoga smije prisiljavati, izravno ili neizravno, da očituje svoja vjerska uvjerenja.

4. Neke kritičke primjedbe na Zakon

Zakon, koji predstavljamo, prema mome mišljenju, bio bi još bolji da su neke njegove odredbe izostavljene a neke druge uvrštene jer ima područja vjerskoga života, na kojima se potrebe pojedinaca i zajednica mogu ostvarivati jedino u izravnom doticaju s državnim vlastima a koje Zakon uopće ne dotiče već ih posvema previda.

4.1. Nepotreban privilegij klera

Zakon određuje da se nikoga ne smije prisiljavati da daje prisegu koja je suprotna njegovoj vjeri ili uvjerenjima te da su vjerski službenici i oni koji se pripremaju za tu službu izuzeti od služenja vojne službe, ali im se ne može zabraniti služenje vojnog roka ako to zatraže u skladu sa zakonom.

Zahvaljujući odredbama ovoga Zakona brojni problemi Crkava i vjerskih zajednica, kao i njihovih unutrašnjih ustanova, sigurno će biti riješeni. Međutim, npr. ova odredba o oslobođenju služenja vojnoga roka vjerskih službenika i onih koji se za to spremaju mogla bi stvoriti novi problem jer će sigurno izazvati rasprave zbog toga što, prema kritikama koje su davno napisane na mnogo strana po svijetu, objektivno diskriminira one koji nisu vjerski službenici niti to namjeravaju biti. Osim toga, privilegiji, bez obzira o čemu se radi, uvijek izazivaju podozrivost onih kojima je sadržaj istoga privilegija uskraćen. Ustvari, ove odredbe nije bilo u posljednjem prijedlogu Zakona prije njegova usvajanja već je u posljednji čas ponovno vraćena iz prvotnoga prijedloga. A što se tiče pisca ovoga teksta, budući da znam kako Crkvi nikada nisu bili od koristi društveni privilegiji klera, mislim da bi bilo bolje da se ostalo samo na izjednačenosti u pravima sa svima drugima a da se s nadležnim vlastima dogovorilo služenje vojske u rodovima s kojima nije izravno vezana uporaba oružja u borbene svrhe kao što je npr. sanitet ili neki oblik alternativnoga humanitarnoga i društveno korisnoga djelovanja, što je već odavno običaj na mnogo strana po svijetu. Time bi se izbjeglo stanje kompromitirajućega privilegija vjerskih službenika, s jedne strane, i zaštitilo njihovo pravo savjesti ako ne žele služiti u klasičnim borbenim vojničkim rodovima.

4.2. Sretan izostanak kaznenih odredaba

S druge strane, vjerujem da će se uglavnom svi složiti da je vrlo dobro što u ovom Zakonu nisu sadržane nikakve kaznene odredbe za prekr-

šitelje njegovih odredaba već su sve mjere te vrste očito ostavljene kaznenom zakonu koji po naravi stvari kažnjava sve pozitivne prekršaje bilo kojega zakona. Sa stanovišta “dobroga glasa” zajednica i svećenstva te načela ravnopravnosti svih pred zakonom, to je svakako vrlo dobar potez zakonodavca jer je u početnom prijedlogu Zakona bilo predviđeno da bude kažnjavano mnogo krivičnih i prekršajnih djela, čak i verbalnih delikata, isključivo vezanih za vjersko područje, što bi opet bila posebna vrsta privilegija koji bi, da su usvojeni, klerički stalež pretvorili u neku vrstu “zaštićene kaste”. A to nikako ne bi bilo pastoralno korisno!

4.3. Nekoliko propusta zakonodavca

Ovaj Zakon je propustio donijeti barem neku odredbu o gradnji crkava i drugih vjerskih objekata uz potrebu poštivanja kanonskih odredaba pri donošenju odluke o tome gdje, kada i na koji način će biti građena npr. neka crkva ili drugi vjerski objekti što se nikako ne može izvesti bez suradnje s državnim uredima.

Uz to, nije uopće ni spomenuto pitanje zadovoljavanja duhovnih potreba vjernika u vojsci, policiji, bolnicama i drugim sličnim ustanovama. Iako ovim Zakonom ništa od toga nije zabranjeno, pa je svaka takva pastoralna aktivnost prema klasičnom načelu prava samim time dopuštena, ta pitanja ovim Zakonom, doduše, nisu ni mogla biti posvema riješena. Pa ipak, načelna odredba je trebala biti donesena a samo rješenje nekih od tih pitanja, barem što se tiče Katoličke Crkve, ostavljeno za temeljni sporazum između Apostolske Stolice i BiH i za posebne sporazume s nadležnim vlastima.¹⁸

Jednako tako posvema je izostala odredba o vjerskim blagdanima što je vrlo osjetljivo pitanje te je prava šteta da to važno područje, primjenom kriterija brojčanoga reciprociteta, nije riješeno ovim Zakonom koji se odnosi na sve Crkve i vjerske zajednice.

5. Pitanje odnosa BiH i opće Katoličke Crkve

Postoje neka pitanja vezana uz Katoličku Crkvu koja se nigdje na svijetu, pa tako ni u BiH, ne mogu riješiti na lokalnoj razini već jedino izravnim sporazumom države i vrhovnoga vodstva Katoličke Crkve, koji onda kao takav pripada u kategoriju međunarodnoga prava.

¹⁸ Dana 24. studenoga 2004. potpisan je sporazum između Ministarstva obrane Federacije BiH i Vrhbosanske nadbiskupije o dušobrižništvu rimokatolika pripadnika toga ministarstva i vojske Federacije BiH na području Vrhbosanske nadbiskupije (usp. www.bkbih.org/kta/).

Temeljni sporazum između Apostolske Stolice i BiH, na kojemu se već dugo radi a koji nailazi na mnogo otpora u određenim političkim krugovima i nekim nekatoličkim vjerskim zajednicama, ipak će morati biti potpisan ako se bude htjelo poštivati pravo Katoličke Crkve da bude ono što jest i onakva kakva jest. Naime, jedino se tim aktom mogu riješiti neka pitanja vezana uz Katoličku Crkvu. Tako su npr. jedino opća Katolička Crkva i Apostolska Stolica prema kanonskom zakonu, za razliku od svih drugih pravnih osoba koje su crkvenoga podrijetla, moralne osobe božanskoga prava. To znači da bi sve druge crkvene pravne osobe mogle i ne postojati dok uopće ne može biti Katoličke Crkve bez ove dvije. A upravo njih dvije i nakon ovoga Zakona ostaju nepriznate u BiH jer te dvije pravne osobe, tako bitne za Crkvu, u bilo kojem dijelu svijeta mogu biti priznate takvima za područje civilnoga prava samo izravnim dogovorom nadležnih državnih vlasti s njima. Odnosno, ne postoji nitko drugi na svijetu s kojim se to pitanje može dogovoriti.

Postojeće pravno stanje Katoličke Crkve u BiH, zbog nedostatka ugovora Apostolske Stolice i BiH, dovodi stvari do juridičkoga i stvarnoga apsurdna. S jedne strane regulirana je *pro foro civili* pravna osobnost crkvenim zakonom "izvedenih" ustanova - osoba dok to još nije učinjeno s dvjema "matičnima" i najvažnijima koje je sam Bog - Krist ustanovio. I drugo, na području na kojemu se ne priznaje moralna osobnost Katoličkoj Crkvi i Apostolskoj Stolici kao takvima, gledano isključivo iz kuta postojećega civilnoga prava, nije dopušteno ni fizičkoj osobi, koja im je poglavar, djelovati u ime nepriznatih moralnih osoba. Odnosno, rečeno najjednostavnijim rječnikom, samo radi primjera, papa kao vrhovni poglavar Katoličke Crkve, ako bi svoj primat vlasti, koji je dogma Crkve, pokušao vršiti u BiH raspolažući izravno npr. vremenitim dobrima u jednoj od biskupija, u postojećem stanju stvari civilnoga zakona činio bi to doslovce ilegalno jer ne može biti u Ministarstvu pravde registriran kao poglavar bilo koje crkvene pravne osobe u BiH.

U vrlo sličnom pravnom stanju nalazi se i Srpska pravoslavna Crkva kao takva jer joj se sjedište i njezin vrhovni poglavar nalaze izvan dometa odredaba ovoga Zakona te nigdje ne mogu biti ni registrirani čime će svako njihovo moguće djelovanje, u onomu što određuje ovaj Zakon, u civilno formalnom smislu na području BiH biti izvan zakona.

Zaključak

Zakon, koji je komentiran na prethodnim stranicama, postavio je državu i religijske zajednice u BiH u sustav međusobne koordinirane odvojenosti čime je napušten sustav neprijateljske odvojenosti koji je bio formaliziran zakonom iz 1976. god. U formalnom smislu to je očito! Novim Zakonom, uza sve kritike koje se mogu izreći na njegov račun, zaista je zajamčeno *ius ad rem* svih Crkava i vjerskih zajednica. Međutim, ostvarenje proglašanih prava, odnosno zaživljavanje *ius in re*, postići će se tek kad proklamirani Zakon zaista bude dosljedno primjenjivan. A vidjeli smo na primjeru izrade upute za provedbu Zakona da će prijelaz iz stanja prava "ad" u stanje "in" pravnoga i stvarnoga posjedovanja vjerojatno ići teško jer upravo Ministarstvo, koje je Zakon proglasio nadležnim za odnose s religijskim zajednicama, ne izvršava na vrijeme svoje zakonske obveze. A kako će tek biti kad na red dođe pokušaj ostvarenja zakonskoga prava na restituciju oduzete imovine što jamči Zakon (čl. 12) ili uređenja mirovinskoga, invalidskoga i zdravstvenoga osiguranja vjerskih službenika (čl. 13)!? Probleme treba očekivati također kad se pokuša (pod)zakonski regulirati način izdavanja građevinskih dozvola za gradnju sakralnih objekata, priznanje vjerskih blagdana na javnom pravnom području, pastoralna brigada za vjernike u javnim ustanovama te stvarno izjednačavanje kulturnih, karitativnih, zdravstvenih i odgojno-obrazovnih ustanova religijskih zajednica s jednakim državnim ustanovama. Međutim, unatoč tomu, velika je kvalitetna novost da su religijske zajednice i brojne njihove ustanove, koje su u formalnom smislu dosada bile izvan zakona, prešle u stanje javnoga prava što im osigurava da se svaka od njih, kao priznata pravna osoba javnoga prava, može boriti za svoja prava, da s državom može dogovarati i ugovarati, jer je zakonom priznat pravni subjekt u društvu i formalni partner državnoj vlasti.

U mjeri u kojoj država bude spremna odgovorno poštivati realnost svake Crkve i vjerske zajednice, ovaj Zakon također ostavlja otvorena vrata prema mogućnosti da državna vlast sklapa međusobne ugovore sa zakonitim poglavarima svake Crkve i vjerske zajednice kojima bi se riješila ona pitanja za koja Zakon nije nadležan. Time nikako ne bi bio doveden u pitanje formalizirani sustav koordinirane odvojenost već bi taj sustav bio još više učvršćen preuzimanjem najboljih elemenata iz sustava dogovora što se pokazalo vrlo korisnim u mnogim zemljama po svijetu.

LO STATO E LE COMUNITÀ RELIGIOSE NELLA LEGGE SULLA LIBERTÀ DELLA FEDE E SULLO STATO GIURIDICO DELLE CHIESE E DELLE COMUNITÀ RELIGIOSE NELLA BE

Riassunto

“La Legge sulla libertà della fede e sullo stato giuridico delle Chiese e delle comunità religiose nella Bosnia ed Erzegovina”, accettata nel Parlamento della BE il 28 gennaio 2004, fu pubblicata nel bollettino ufficiale il 9 marzo 2004 ed è entrata in vigore otto giorni dopo la pubblicazione. A differenza della separazione ostile, prevista dalla legge precedente del periodo comunista, questa prescrive un rapporto della separazione coordinata tra lo stato e le comunità religiose. Le novità principali di questa Legge, riguardo allo stato giuridico delle comunità religiose nel periodo precedente, sono numerose. Alle Chiese e comunità religiose storicamente presenti nella BiH - cattolica, ortodossa, islamica ed ebraica - come anche a quelle registrate prima di questa Legge, da questa Legge viene riconosciuta la personalità giuridica. Viene garantita la personalità giuridica a tutte le persone giuridiche riconosciute come tali dall'ordinamento canonico di ciascuna Chiesa e comunità religiosa. È assicurato il diritto della catechesi nelle scuole private e pubbliche nelle quali le persone insegnanti la catechesi saranno quelle nominate dalla competente autorità della Chiesa. Viene garantito il diritto alle Chiese di dare vita alle istituzioni culturali, caritative, di cura ed educativo-formative di diversa orientazione, specie e grado. Lo stato non può intromettersi nelle questioni religiose. La nomina del personale delle Chiese e delle comunità religiose è d'esclusiva competenza religiosa.

Nessuna religione e nessuna comunità religiosa può essere proclamata statale. Il ministero competente per le questioni delle Chiese e comunità religiose sarà il Ministero per i diritti umani e per gli emigrati della BE. Il Ministero della giustizia invece preparerà e sarà competente per il registro delle Chiese e delle comunità religiose. I candidati al sacerdozio vengono liberati dall'obbligo di fare il servizio militare. La Legge sarà applicata sull'intero territorio della BiH.

La Legge, purtroppo, non dice niente sulla costruzione degli edifici religiosi, sulla cura pastorale nelle forze militari, nella polizia e nelle case di cura come neanche sul riconoscimento delle feste religiose *pro foro civile* ed è molto mancante quando parla dell'uguaglianza delle istituzioni culturali, caritative, di cura ed educativo-formative delle Chiese e comunità religiose con quelle fondate dallo stato.

La Legge, nonostante le mancanze, proclama lo *ius ad rem*. Però, già nell'iniziale cammino verso il passaggio dallo stato “ad” nello stato dello *ius in re* delle Chiese e delle comunità religiose vengono create delle difficoltà da parte del Ministero per i diritti umani ed i profughi, quello stesso che è autorizzato per i rapporti con le Chiese e comunità religiose.